

KS. WINCENY URBAN

AUTOGRAF KASPRO ELYANA

O wrocławskim kanoniku Kasprze Elyanie († ok. 1486) ukazało się w literaturze historycznej szereg opracowań. Badania Karola Dziatko¹, Gustawa Baucha², Helmuta Bahlowa³, Marty Burbianki⁴, a w czasach ostatnich Bronisława Kocowskiego⁵ wydobyły ze źródeł szereg szczegółów dotyczących jego życia i działalności.

Zasłużony w dziejach drukarstwa śląskiego Kasper Elyan urodził się w Głogowie, jak to stwierdzają najnowsze badania, nie wcześniej niż w r. 1435. Studia odbywał w Lipsku, Krakowie i Erfurcie, wieńcząc je stopniami bakałarza sztuk wyzwolonych i prawa kanonicznego. W czasie swoich studiów zapoznał się też ze sztuką drukarską najprawdopodobniej w drukarni Ulryka Zella w Kolonii.

Elyan wyróżnia się w historii drukarstwa przez to, że jest pierwszym stwierdzonym źródłowo drukarzem i nakładcą we Wrocławiu. Dotychczasowe badania księgoznawcze ustaliły, że z oficyny drukarskiej Elyana wyszło dziewięć dzieł, w tym dwa w kilkakrotnych edycjach. Spośród tych dzieł dwa tylko są datowane, a mianowicie: *Historia de transfiguratione Domini* 1475 i *Statuta syndodalia episcoporum Vratislaviensium* 9 X 1475. Zachowany w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu egzemplarz tego ostatniego dzieła (sygnatura: XV Q 400) należał niegdyś do biblioteki klasztornej w Czarnowasach, jak to widać z zapiski proveniencyjnej: *Ex Bibliotheca Monasterii Czarnowan cuius abbas doctissimus Eustachius Hufnagel argumentum huius libri opposuit*⁶. Druga odręczna zapiska w tymże egzemplarzu charakteryzuje druk jako: *Opus rarissimum vix in aliqua Bibliotheca reperibile*. Na kartach 13v i 14v tego dzieła znajdują się modlitwy: *Ojcze nasz*, *Zdrowaś Maryjo* i *Wierzę w Boga* w języku polskim. Są to najwcześniejsze drukowane teksty polskie.

¹ K. Dziatko: Caspar Elyan, Breslaus erster Drucker. „Z. Ver. Gesch. Schles”. 15: 1880 s. 1—32; Tenże: Nachtrag über Caspar Elyan. Tamże 16: 1882 s. 290—300; Tenże: Neue Mitteilungen über Caspar Elyan. Tamże 19: 1885 s. 386—394.

² G. Bauch: Bibliographie der schlesischen Renaissance (1475 bis 1521). W: „Silesiaca”. „F. Ver. Gesch. Schles.” Breslau 1898 s. 145—186.

³ H. Bahlow: Die Frühzeit des Breslauer Buchhandels und Buchgewerbes. „Beitr. Gesch. Stadt Breslau”. H. 7: 1939 s. 48—92.

⁴ M. Burbianka: Zarys dziejów handlu księgarskiego we Wrocławiu do poł. XVII wieku. Wrocław 1950 s. 23—24.

⁵ B. Kocowski: Zarys dziejów drukarstwa na Dolnym Śląsku. Wrocław 1948 s. 7—11; Tenże: Elyan Kasper. W: „Słownik biograficzny pracowników książki polskiej”. Zesz. próbny. Łódź 1958 s. 31—33.

⁶ B. Kocowski: Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Cz. 1. Wrocław 1959 s. 787.

Na marginesie zainteresowań postacią Kaspra Elyana i jego działalności kulturalnej na Śląsku pragnąłbym podać drobny szczegół dotyczący jego osoby a mianowicie wiadomość o jego autografie, jaki zachował się w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu. Artykuł mój nie rości sobie pretenzji do odkrycia autografu. Ubocznie bowiem zwracano już nań uwagę dawniej, ale nikt nie wykorzystał go w publikowanych dotychczas pracach o Elyanie. Znany też był pracownikom wspomnianego archiwum zwłaszcza tym, którzy sporządzali rejestry dokumentów. W naszym wieku zwrócił na niego uwagę zamiłowany badacz historii Śląska oraz diecezji wrocławskiej ks. dr Alfons Nowak († 1940), dyrektor Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego oraz Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu. Na egzemplarzu 15-go rocznika czasopisma *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertums Schlesiens*, należącego do tejże biblioteki, pod nagłówkiem rozprawy Działki zanotował drobnym pismem następującą uwagę: *Handschrift Elyans 18.3.1481*. Analogicznie ks. dr Alfred Sabisch na egzemplarzu 7-go zeszytu *Beiträge zur Geschichte der Stadt Breslau*, znajdującym się w tejże bibliotece, umieścił na marginesie strony 54 obok tekstu artykułu Bahlowa notatkę, w której wymienił sygnaturę i dokładną datę dokumentu z autografem Elyana.

Autograf ten znajduje się w dokumencie przechowywanym w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu pod sygnaturą I A 1 f N: 14, należącym do zespołu akt biskupich. Jest to dokument papierowy, pisany po łacinie, datowany 18 marca 1481 r., o wymiarach 32,6 x 15,4 cm. Pierwotnie był złożony przez pół, później w trzy pola i dlatego są cztery złamania papieru. Po środku dokumentu widoczna jest plama. W trzecim wierszu tekstu skreślono 2 słowa, w czwartym 10, w piątym 2. Na odwrocie wyciśnięta jest pieczęć papierowa o lakowym podkładzie. Filigran użytego papieru przedstawia głowę wołu z koroną u dołu. Według Franciszka Piekosińskiego⁷ papier z takim znakiem wodnym pochodzi z r. 1476. Najprawdopodobniej był on wyprodukowany poza Śląskiem.

Treść dokumentu jest następująca: Mikołaj Merbothi archidiakon legnicki i Fabian Hancko scholastyk kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu, doktorzy prawa i kanonicy kapituły wrocławskiej, jako „*iudices a Capitulo eiusdem ecclesiae in solidum deputati*”, powiadamiają proboszczów w Domasławiu, Gniechowicach i Piotrkowiczkach, że dziedzic z Gniechowiec Andrzej Wiclinsky oraz sołtys Piotr i chłopci: Jan Gamrath, Piotr Schołek, Michał Kroel, Tomasz Kraschka, Jakub Galy, Jan Osscheczky, Jan Tabernator, Stanisław Smolug, Bartłomiej Gold, Albert Kolatsch, Marcin Mareck, Maciej Koel, Grzegorz Kroel, Jakub Gnadeck i Klimek Marschaleg z Mienic w Trzebnickim, na skutek starań kanonika Kaspra Elyana, zostali obłożeni ekskomuniką, ponieważ utrudniali uiszczanie należnych mu dziesięcin polnych. Sędziowie, na mocy upoważnień Stolicy Apostolskiej, nakazują wymienionym proboszczom upomnieć ekskomunikowanych, aby ci w ciągu 9 dni od daty upomnienia powrócili na łono Kościoła i postarali się o uwolnienie od zaciągniętych kar kościelnych, w przeciwnym bowiem razie miejsca ich pobytu (oprócz miasta Wrocławia) przez cały czas będą obłożone interdyktem, który ma być przestrzegany również i przez

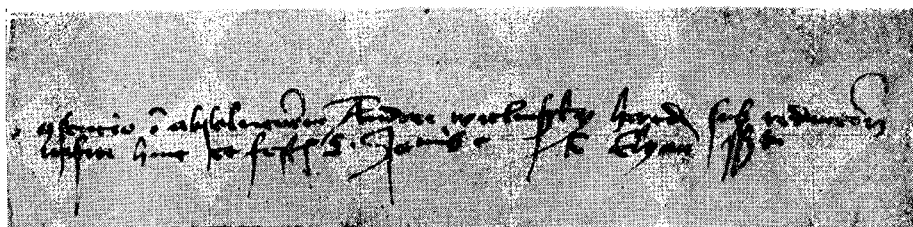
⁷ F. Piekosiński: Wybór znaków wodnych z XV stulecia. Kraków 1896 tabl. 102, nr 1068.

sąsiadów występujących w dokumencie proboszczów. Po odejściu winnych z danego miejsca należy pobrać dziesięciny w zwykły sposób.

Pod tekstem dokumentu są dwa dopiski: W pierwszym jest mowa, że, za zgodą zainteresowanej strony, postanawia się uwolnić dziedzica Andrzeja Wiclinskyy'ego od kar kościelnych; drugi zaś brzmi: *Execucio facta est per me plebanum in Peterwitz feria tertia post dominicam Domine ne longe* (tj. 17-go kwietnia).

Na odwrocie dokumentu znajduje się omawiany autograf Kaspra Elyana: *Consencio in absolutionem Andree Wiclinskyy heredis sub reduccione infra hinc et festum s. Joannis. C. Elyan scripsit.*

Dla ilustracji autentycznego charakteru pisma Elyana podaję odbitkę fotograficzną jego autografu.

KS. STANISŁAW LIBROWSKI

WIADOMOŚĆ O ZBIORZE PRAWNYM PT.

PRZYWILEJE, PRAWA I WILKURY CECHÓW I BRACTW RZEMIEŚLNICZYCH ORAZ PRZEMYSŁU I HANDLU W DAWNYM KALISZU

Adam Chodyński (1832—1902), kaliszanie i główny historiograf Kalisza, wydał o tym mieście i okolicy kilkanaście samoistnych druków (książek i broszur) oraz kilkadziesiąt rozpraw, artykułów, przyczynków i wzmianek w czasopiśmie, przeważnie w założonym przez siebie *Kaliszaninie* a potem w *Gazecie Kaliskiej*. Wiele też prac i materiałów o Kaliszu i Ziemi Kaliskiej, wykorzystanych w publikacjach i niewykorzystanych, pozostawił w rękopisach. Z tych jedne zachowały się w całości a drugie zaginęły w czasie licznych w obecnym stuleciu klęsk narodowych. Wśród rękopisów na szczęście ocalało najważniejsze chyba dzieło Chodyńskiego noszące tytuł: *Przywileje, prawa i wilkury cechów i bractw rzemieślniczych oraz przemysłu i handlu w dawnym Kaliszu*.

1. OPIS ZEWNĘTRZNY RĘKOPISU

Wymieniony zbiór historyczno-prawny, pisany własnoręcznie przez autora na papierze nieliniowym o rozmiarach 34x21 cm, liczy 402 str. treści oraz XXIII str. spisów rzeczy. Jest oprawiony w karton niebieskiego koloru.